

Toplum ve Bilim

ISSN 1300-9354

BİRİKİM YAYINCILIK
VE TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ömer Laçiner

YAYIN YÖNETMENİ
Tanıl Bora

YAZI KURULU
Ulus Baker • Necmi Erdoğan
Oğuz Işık • Orhan Koçak
Mahmut Mutman • Bülent Peker
Erol Taymaz • Meyda Yeğenoğlu

78. SAYI EDITÖRLERİ
Tanıl Bora • Özgür Gökmen

YAYIN SEKRETERİ
Asena Günel

SORUMLU YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
Tanıl Bora

KAPAK VE SAYFA DÜZENİ TASARIM
Ali Artun • Ümit Kıvanç

UYGULAMA
Hüsnü Abbas

OFSET HAZIRLIK
İletişim Yayınları

İÇ BASKI VE CILT
Şefik Matbaası

KAPAK BASKI
Sena Ofset

YAZIŞMA ADRESİ
Selânik Cad. 64/11
Kızılay 06640 Ankara
Tel. 312.425 36 00 • 312.425 20 71
Fax: 312.425 18 15

E-MAIL ADRESİ
toplumbilim@iletisim.com.tr.

BİRİKİM YAYINLARI
Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel. 212.516 22 60 • Fax: 212.516 12 58

*Toplum ve Bilim'*e gelen yazılar
hakem-okur değerlendirmesine
sunulmaktadır.

KOLAJ: Fatoş Gencosman
Kapak malzemesi için Feza Kürkcüoğlu'na
teşekkür ederiz.

YAYIN DANIŞMA KURULU

Asaf Savaş Akat / Asu Aksoy
Tosun Arıcanlı / Korkut Boratav
Ayşe Buğra / Reşit Canbeyli
Ümit Sakallıoğlu / Alain Duben
Atila Eralp / Selçuk Esenbel
Sureia Faroqhi / Nilüfer Göle
Ümit Hassan / Fatma Işıkdâ
Huricihan İslamoğlu İnan
Kemal İnan / Ahmet İnsel
Deniz Kandiyoti / Nihal Kara
Reşat Kasaba / Ferda Keskin
Çağlar Keyder / Eser Köker
Levent Köker / Şerif Mardin
Ünal Nalbantoğlu / İlber Ortaylı
Oğuz Oyan / Ayşe Öncü
Doğan Özlem / Jale Parla
Mithat Sancar / Ömür Sezgin
İlkay Sunar / Burhan Şenatalar
Şirin Tekeli / İlhan Tekeli
Isenbike Togan / Zafer Toprak
İhsan Tunalı / Aydın Uğur
Galip Yalman / Faruk Yalvaç
Deniz Yenel / Zafer Yenel
Nurhan Yentürk

Çok-partili rejime geçerken sol: Türkiye sosyalizminin unutulmuş partisi*

Özgür Gökmen**

Demokrasiden korkanların asıl korktukları demokrasi değil, bizzat halkın kendisidir. Çünkü halk kütleleri iktidarı ele alırsa hususî ve şahsî menfaatleri yerine geniş kütlelerin menfaatleri ve hakları yürürlüğe girecektir. Bu ise inhisarcı ve istismarcı zümrelerin ve grupların asla işine gelemez. Onlar kendilerine yetecek miktarda bir demokrasiye her zaman taraftar, daha fazlasına yani halkın faydalanabileceği bir demokrasiye her zaman aleyhtar kalırlar.

“Biz Demokrasiden Korkmuyoruz”,
Adiloğlu [Esat Adil Müstecabhoğlu], *Gerçek*, 9 Temmuz 1946

Türkiye’de tek-parti sistemi terkedilirken ortaya çıkan nisbî özgürlük ortamında yaşananlar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin temel sürekliliklerinden birini gözler önüne serer. Sol kanadı olmayan bir çok-partili sistemin temelleri bu kısa sürede atılır. Milli Şef rejimi kendi stratejisi gereği siyasal alanın sola da açılacağı izlenimini yaratmış; ancak, hukuksal, siyasal ve ideolojik tavır alışlarıyla çok geçmeden asıl niyetini belli etmiştir. Aşağıdakiler sol açısından bu sürecin temel dönüm noktalarını sıralamak ve kısa bir süre de olsa faaliyet gösteren dönemin sol partilerinden bugüne dek hep bir köşeye itilmiş, unutulmuş olan Türkiye Sosyalist Partisi’nin (TSP) taşıdığı önemi vurgulayabilmek dışında bir iddia taşımamaktadır.

Türkiye’de 2. Dünya Savaşı sonrasında çok-partili rejime geçiş döneminin temel niteliklerini belirleyen “liberalleşme süreci” olarak adlandırılabilir siyasi gelişmeler, Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) 10 Mayıs 1946’da toplanan Olağanüstü Kurultayı ile doruk noktasına ulaşır.

1944 Mart’ında Varlık Vergisi’nin kaldırılmasında ilk izleri görülebilecek olan bu süreç, 1944 Eylül’ünde Varlık Vergisi’ni eleştiren yayınlarından ötürü süresiz olarak kapatılan *Tasvir-i Efkar*, *Vatan* ve *Tan* (Topuz, 1996: 97) gazetelerinin 22 Mart 1945 günü yeniden yayımlanmalarına izin verilmesiyle bir ivme kazanır.¹

(*) Bu metin, büyük ölçüde, Eylül 1997’de ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne sunulan *A Litmus Test of the “Liberalization Process” in the Transition Period to Multi-Party Regime: The Turkish Socialist Party* başlıklı yüksek lisans tezinin gözden geçirilerek kısaltılmış bir bölümüne dayanmaktadır. Bana dönemle ilgilenme fikrini veren Murat Gültekinil ile çalışmaya başlarken yol gösteren ve aksi takdirde ulaşamayacağım belgeleri sunan Mete Tunçay’a teşekkür ederim.

(**) ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

1 Ahmet Emin Yalman (1974: 8) yayıncılar olarak tekrar basın hayatına dönebilmek için bir dilekçe kaleme aldıklarını ve Ankara’da Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüştiklerini nakleder. Adı ge-

Koçak'ın (1996: 548) “tam da San Francisco Konferansı öncesinde, hiç olmazsa, Batılı devletler nezdinde, basına karşı daha liberal bir tutum takılmadığının bir işareti” olarak değerlendirdiği bu gelişmeyi demokrasi kavramı üzerinde dönen bir tartışma izler. “Yalnızca genel olarak demokrasiye dair sözler edilmez,” aynı zamanda, “Batı'daki demokrasi kavramı gözden geçirilir ve yeniden tanımlanır”. (Üstüner, 1993: 112, 119) CHP rejimine muhalif yayınlar yapan Yalman'ın *Vatan*'ı ile Serteller'in *Tan*'ı bu tartışmada merkezi bir rol oynar. Esat Adil Müstecablıoğlu [Müstecabi] *Tan*'da, Mehmet Ali Aybar *Vatan*'da yazdıklarıyla bu tartışmaya katılırlar.²

Olağanüstü Kurultay'a giden süreç

Milli Şef İsmet İnönü'nün, M. Şehmuz Güzel'in (1997: 53) “liberalleşmenin ilk belirtilerinin resmi işareti” diye nitelediği, savaşın dayattığı baskılar azaldıkça demokratik ilkelerin ülkenin siyasal ve kültürel hayatında tedricen daha geniş bir yer tutacağını dile getirdiği meşhur 19 Mayıs 1945 nutkunu (“Milli Şefimizin Gençliğe Hitabı”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1945) CHP'nin tarihinde ilk defa aday göstermediği ara seçimler izler.³ Pan-Turancılıkla gizli bir bağı olduğu iddia edi-

çen gazeteler, 22 Mayıs 1940'da kabul edilen Örfi İdare Kanunu uyarınca 23 Kasım 1940'da ilan edilen Örfi İdare tarafından kapatılmıştır. 2. Dünya Savaşı nedeniyle yürürlüğe giren kanun, ancak savaşın bitiminden iki yıl sonra 22 Aralık 1947'de, bahar aylarında selefi Recep Peker'in diğer anti-demokratik kanunlarla birlikte hâlâ gerekliliklerini savunuyor olmasına rağmen (Karpat, 1959: 185) Hasan Saka Hükümeti'nce kaldırılmıştır. (Karpat, 1959: 211n.47; Ahmad ve Ahmad, 1976: 39; Güzel, 1993: 281n.7) “Bu idare şekli hükümete memleketin emniyeti bakımından dilediği tedbiri alması hususunda tam yetki veriyordu. Türk basınının en mühim kısmı İstanbul'da bulunduğu ve basın, politika bakımından, çok önemli bir kuvvet olduğu için böylesine geniş bir yetki siyasi maksatlarla kullanılabilirdi ve nitekim çoğu defa kullanılıyordu da.” (Karpat, 1959: 144) CHP Hükümeti, savaş boyunca ve sonrasında “muhalif basın”ı susturmak için, halihazırda “komünizm ve anarşizm ile Saltanatın ya da Halifeliğin yeniden kurulmasına yönelik propandayı yasa dışı sayan” ve 50. maddesi ile “memleketin genel politikasına dokunacak yayından dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergilerin kapatılabileceğini” hükme bağlayan 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun yetersiz kaldığı yerlerde Örfi İdare Kanunu'ndan istifade etti. (Weinberger, 1950: 138; Topuz, 1996: 100; Yalman, 1947: 51) İstanbul, Kocaeli ve Trakya'da ilan edilen Örfi İdare özellikle 1946 yılında “aydınlar ve sol üzerinde 'Demokles'in Kılıcı' görevi”ni yerine getirecektir. (Güzel, 1993: 298n.10)

- 2 Rejimin *Vatan* ve *Tan*'ın yayınlarına karşı tavrı, Başbakan Saraçoğlu'nun “siyasi görüşleri farklı sandığımız bu iki gazete muhalefette birleşti,” (*Aydın Tarihi*, Eylül 1945) beyanatu ile belirginleşti. *Tan* “komünist eğilimleri”, *Vatan* ise “yabancı sermayenin çıkarlarını savunmak” nedeniyle itham edilmekle kalmaz, Rasih Kaplan her ikisinin de “Yahudi” olduğunu iddia eder. (Karpat, 1959: 149n.36) Yalman ve Serteller için ayrıca bkz: Berkes (1997: 350-2)
- 3 Tevfik Rüşti Aras ve Hüseyin Avni Ulaş gibi “ünlü”lerin yanısıra, Faris Erkmen, Abidin Nesimi gibi sosyalistlerin de birer program yayımlayarak aday oldukları (Nesimi, 1977: 212; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* 6, 1988: 1934) 17 Haziran 1945 günkü seçimler, her ne kadar CHP aday göstermemiş de olsa, iki turlu seçim sisteminin kaçınılmaz bir sonucu olarak (Koçak, 1996: 557; Karpat, 1959: 144) tamamı CHP'li adayların meclise girmesi ile sonuçlanır. Bu seçimlerde adaylar arasında işçilere de rastlanır. (Güzel, 1997: 65-6)

len “milli zenginler”den Nuri Demirağ’ın (Güzel, 1997: 50) Hüseyin Avni Ulaş ile birlikte ara seçimler döneminde kurduğu ve Üsküdar sırtlarındaki yalısında gazetecilere verdiği ziyafetlerden dolayı “Kuzu Partisi” adıyla anılagelen Milli Kalkınma Partisi’ni pek de kaale almadığı açık olan Milli Şef, 1 Kasım 1945 tarihli meclisi açış konuşmasında “gerçek bir muhalefet”in yokluğundan dem vurur⁴ ve basına, siyasal derneklere, emniyet güçlerinin yetkilerine dair anti-demokratik yasaların kaldırılacağı ve tek dereceli seçimlere geçileceği “müjde”sini verir. (*Cumhuriyet*, 2 Kasım 1945)

Milli Şef’e göre, demokrasinin milletlerin tümüne özgü ilkeleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne özgü ilkeleri de vardır ve Türk milleti kendi karakterine özgü demokratik ilkeleri geliştirmek zorundadır.⁵ Milli Şef önderliğindeki iktidar, Türk milletine özgü demokratik ilkeleri sola kapalı bir biçimde nasıl geliştireceğini aslında Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası döneminde tertip edilen “3 Mayıs 1944 Olayları” ile göstermeye başlamıştır. İktidarın demokrasi anlayışının ne olduğu/olacağı ilkinden daha büyük çaplı bir tertiple su yüzüne çıkar. Bu aynı zamanda 1946 sonlarında sola karşı takınılacak tavrın da bir habercisidir.

Sola karşı “baskın”

“Liberalleşme süreci” doruğa ulaşırken Örfi İdare’nin varlığına rağmen 4 Aralık 1945 günü yaşanan “Tan Baskını”, *Tan* ve *Vatan* arasında kurulduğu söylenen “ortak muhalefet cephesi”ni (Karpas, 1959: 147) dağıtır. Serteller’in Demokrat Parti’nin (DP) müstakbel kurucularından da yazı alacaklarını ilan ettikleri, yazar kadrosu içinde Serteller’in yanısıra Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut, Pertev [Naili] Boratav, Behice Boran, Berkesler, Hulusi Şerif, Adnan Cemgil, Esat Adil Müstecablıoğlu ve sair adların da bulunduğu *Görüşler*’in 1 Aralık günü yayımlandığı göz önünde bulundurulunca, “baskın”ın *Tan*’dan çok *Görüşler*’i susturmak ve dolayısıyla Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) “İleri Demokrat Cephe-

4 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası ile aynı dönemde gerçekleşen diğer iki parti girişiminin kaderleri göz önünde bulundurulunca, CHP’nin ancak kendi içinden çıkacak bir muhalefeti isteme/“ciddi”ye alma niyetinin yeni olmadığı daha anlaşılır olacaktır. Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi’ne “komünist temayülü” göstermesi nedeniyle faaliyet izni verilmemiş, Ahali Cumhuriyet Fırkası ise üç ay açık kalabilmiştir. Bu iki parti için bkz: (*Türkiye’de Siyasî Dernekler II*, 1950: 85-104); Tunaya (1995: 635-38); Akkerman (1950: 43-4); Tökin (1965: 75); Sülker (1955: 28-9).

5 “Sınıf, cins ve imtiyaz”ın bulunmadığı Türkiye’de, hakim zihniyetin milletin özgüllüğü ve demokratik ilkelere dair en çarpıcı açıklamalarından biri, Atatürk ile İnönü’nün ardından CHP’nin üçüncü ideoloğu sayılabilecek olan Recep Peker’ce 13 Mayıs 1935 tarihli Kurultay toplantısında “yeni program konuşulmaya başlanırken prensiplerin ana çizgilerini aydınlatmak üzere” yaptığı konuşmada özlü bir şekilde dile getirilmiştir: “Demokrasi bir nas, bir ayet değildir. Bir ruh, bir espri ve bir manadır. Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra muhit denilen bir icaba uydurulduktan sonra tatbik edilirse fayda verir, kök tutar. Zıgana dağının üzerine portakal ağacı dikilmez.” (abç) (*C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker’in Söylevleri*, 1935: 23)

si”ni yıkmak için tertip edildiği düşünülebilir.⁶ Dönemin bir diğer tanığı Abidin Nesimi de, benzeri bir şekilde, *Tan*’ın güme gittiğini, tertibin asıl hedefinin [Marşal Fevzi Çakmak’ın da içinde bulunması düşünülen] bir sosyalist parti kurma peşinde olan Cami Baykut’un yayımladığı *Yeni Dünya* olduğunu nakletmektedir. (Aktaran Akar, 1989: 149; Aktaran Güzel, 1997: 74) Nesimi’nin 8 Ekim 1946’da o dönem TSP üyesi olan Alaattin Hakgüder’e yazdığı mektupta, 1945 sonrasında sosyalist parti kurmak üzere bulunan girişimler, program ve yayıncılık hazırlıkları ve “Milli Hükümetin ilk Dahiliye Vekili, Müdafaa-i Hukuk teşkilatının müessisi” olması itibarıyla “gerek Türkiye, gerek dünya mikyasında bir otorite”si olan Cami Baykut’un bunlarla olan ilgisi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. (Aktaran Tevetoğlu, 1967: 550-2) *Tan*’ın yanısıra *Yeni Dünya*, Fransızca yayın yapan *La Turquie*, Ermenice yayımlanan *Nor Or* [Yeni Gün] gazeteleri ve *Gün* dergisi “susturulur”; ABC ve Berrak kitabevleri tahrip edilir. Dönemin en gelişmiş alet edevatına sahip olan *Tan* matbaası yerle bir olur. *Görüşler* bir daha yayımlanamaz. *Yeni Dünya*’nın yayıncılarından biri de 1946 Mayıs’ında TSP’nin kurucusu ve *Nor Or*’un yayıncısı Avedis Aleksanyan’la birlikte partinin merkez icra komitesi üyesi olacak Esat Adil’dir. İlk sayısı 3 Kasım 1945’te yayımlanan *Gün*, TSP’nin kurulmasıyla birlikte partinin yayın organı haline gelecektir. (Topuz, 1997: 98; İleri, 1985: 41; “Türkiye Sosyalist Partisi Nizamname-Program”, *Yeni Sabah*, 28 Haziran 1946)

“Baskın” amacına ulaşır: Cami Baykut parti kurma sevdasından vazgeçer; *Görüşler*’in yayımlanmasının ardından derginin kapağındaki “mecmuamıza yaza yardımcıları vadedenler” listesinde adları ilk dört sırada geçen ve bunu hemen tekzip eden “Demokratlar”, Serteller’le, daha geniş yorumlanacak olursa, “sol” ile aralarında ortak bir muhalefet cephesi kurulmadığını/kurulmayacağını ilan ederler. Rejim “milletin kendine özgü karakteri” ile uyum içinde geliştirilecek olan demokrasi anlayışının sınırlarını ilan etmiştir. Sol bu sınırlar içerisine sokulmayacaktır. İçinde Karpat’ın (1959: 371-86) “kültürel irtica” olarak tarif ettiği aşın pişeceği “Cadı Kazanı” ABD’den önce Türkiye’de kaynamaya başlar. (Berkes, 1997: 395-6; Timur, 1991: 86, 120-1n.45, 121n.46)⁷

6 Dönemin tanıklarından biri olan Rasih Nuri İleri 1988’de Atilla Akar’a “İleri Demokrat Cephe”nin yıkılmasının amaçlandığına dair bir açıklama yapmış ve meselenin daha ziyade “Görüşler Olayı” olduğunu söylemiştir. (Aktaran Güzel, 1997: 74)

7 Çok-partitli rejime geçerken CHP iktidarının sola karşı “mücadele”si ile bu dönemde hakim olan ve bu hakimiyetini yıllarca sürdürecektir olan McCarthyci zihniyeti özlü bir şekilde çözümlen Taner Timur’un (1991: 75-87) yazdıkları, belki elinizdeki metni gereksiz kılacak kadar, açıklayıcı. 4 Aralık 1945 tertibi için ayrıca bkz: Sabiha Sertel (1969: 277-352); Berkes (1997: 319, 354-6); (“Halil Lütfü Dördüncü’nün Açıklaması”, *Yeni Gazete*, 7-9 Mayıs 1967). Döneme dair, Serteller’in ve Cami Baykut’un savunmaları ile Zekeriya Sertel’le “baskın” üzerine 1975 yılında yapılmış bir söyleşi metninin de aktarıldığı bir başka tanıklık için bkz: Va-Nu (1997: 64-98).

Sınıf esasına dayanan partilere izin veriliyor

Yollarını ayıran “Demokratlar”ın partilerini kurmadan bir gün önce 6 Ocak 1946’da CHP yanlısı *Akşam* gazetesinin “Arada Bir” başlıklı sütununda “Demokrat” imzası ile bir yazı yayımlanır: “Sol Kanadımız Açıktır”. CHP’nin ve meclisin sol kanadında açık bir alan bulunduğunu yazan “Demokrat”, bu alanı dolduracak sosyalist partilere duyulan ihtiyacı tartışır. Ayrıca “liberalleşme süreci”nin böyle partilerin kurulmasına elverecek yolu açacağını “öngörmeyi” de ihmal etmez. (Demokrat, “Sol Kanadımız Açıktır”, *Akşam*, 6 Ocak 1946) *Akşam*’da “Demokrat” imzası ile yazan, büyük bir olasılıkla, gazetenin sahibi olan ve Milli Şef’e yakınlığı ile tanınan, daha sonra 1947-50 yılları arasında Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetlerinde Hariciye Vekilliği yapacak olan Necmeddin Sadak’tır. CHP taraftarı gazetelerde o dönem boyunca yayımlanan başyazı ve fıkraların kabaca yapılacak bir tahlili bile, bunlarda dile getirilen fikirlerin CHP rejiminin sahip olduğu fikirlerle hısımlıklarını gözler önüne sermekle kalmayacak; aynı zamanda, rejimin kendine yakın bulduğu kişilerin kalemi marifetiyle muhtemel gelişmeleri de ilan ettiğini düşünmemize neden olacak ipuçlarını sağlayacaktır.⁸ Bu nedenle, Mayıs ayında toplanacak Olağanüstü Kurultay’da cemiyetlere dair alınacak kararların bilgisine önceden sahip olduğu düşünülebilecek Sadak’ın yazdıkları, yazarın “hüsnü niyeti”nin ötesinde, CHP’nin Kurultay’dan dört ay önce sosyalistlere yaptığı açık bir davet olarak değerlendirilmelidir.

Olağanüstü Kurultay’dan önce Başbakan Saraçoğlu’nun gruba verdiği izahat basında yer alır. Kurultay’da tek dereceli seçim, sınıf esasına üzerine cemiyetler kurmak ve parti tüzüğündeki değişmez başkan maddesini değiştirmek meseleleri görüşülecektir. (*Akşam*, 27 Nisan 1946) Milli Şef’in Olağanüstü Kurultay daveti, Türkiye’nin “demokratik sistemi” geliştirmek yolunda önemli kararlar al-

8 “Demokrat” imzasının DP kurulduktan sonra “Halkçı”ya dönüşmüş olması, yukarıda anılan hısımlığı ortaya koyması bakımından manidardır. Anılan yazıdan bir hafta sonra “Arada Bir” sütununa bir hamış düşülür: “Yeni Partinin adı dolayısıyla iltibasa mahal kalmamak için ‘Demokrat’ yerine ‘Halkçı’ adını aldık. Özür dileriz.” (Halkçı, *Akşam*, 13 Ocak 1946) Sadak’ın, bir CHP taraftarı olarak, “liberalleşme süreci”nde rejime dair yazdıklarının iyi bir örneği için bkz: Sadak (“Türkiye’de Rejim Değişmiyor, İleri Gidiyor”, *Akşam*, 27 Ağustos 1945) Halkçı, (“Demokratlar Birleşiniz!”, *Akşam*, 18 Temmuz 1946) 1946 seçimlerinden üç gün önce, hem nalına hem mihına vurarak birden fazla amaca hizmet eden bir yazı daha kaleme alır. Önce CHP’nin “gerçek muhalefet” görüşünü destekleyecek bir biçimde Celal Bayar’a övgüler düzer: “Eğer o [Celal Bayar] olmasaydı, C. Halk Partisi, aldığı bütün kararlar ve değiştirdiği bütün kanunlarla muhalefet partisi adı altındaki çeşit çeşit garabetlerle karşı karşıya kimbilir daha kaç zaman idealinin gerçekleşmesini beklerdi.” (abc) Sonra da DP’nin solcu değil de sağcı olmasına ah ederek, DP’nin “gerilik unsurları” ile parti adına “geri propagandalar”a giriştiğini ima eder. Bayar ve partisinin solcu olmaması, “Bayar için de, memleket ve Halk Partisi için de” bir “talihsizlik”tir. DP yerine “solcu kanaatler besleyen bir parti çıkabilseydi vatana en büyük hizmeti Moskova radyosunun çanına ot tıkamak olurdu” diyen Halkçı, Moskova radyosunun yayınına atıfla, vatan düşmanının CHP’yi yıkmak için DP’lilerle birleşmek istediğini yazar.

manın eşiğinde olduğunun “ilk işareti” olarak sunulur. (“Hazırlıklar Tamamlanırken”, *Akşam*, 29 Nisan 1946)

Akşam'da memlekette sınıf farklılıklarının olduğunu ve bunları temsil edecek “sınıfı teşkilat”ların kurulmasının hayırlı olacağını vurgulayan yazılar yayımlanır. (“Müeyyideli Demokrasi”, *Akşam*, 2 Mayıs 1946; “Fırkaların Farklanması”, *Akşam*, 9 Mayıs 1946) Nihayet 10 Mayıs 1946 günü Milli Şef Olağanüstü Kurultay'da şunları söyleyecektir:

Partimizin programı, sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Bu madde nin kaldırılmasını, tetkik edeceksiniz. Biz, kendi programımızda, sınıf mücadelesini istemiyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan, sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere, kanun yolile, mani olmayacağız. (“Milli Şefin Kurultay'da Söylediği Tarihi Nutuk”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946; *Ayın Tarihi*, Mayıs 1946)

Böylece sosyalist partilerle birlikte sendikaların da kurulmasına imkan verecek olan “Cemiyetler Kanununda bazı yasakların kaldırılması” da dahil olmak üzere Milli Şef'in Olağanüstü Kurultay'da yaptığı “teklifler” kabul edilir ve rejimin başlangıçtan beri temel iddialarından biri olagelmiş “sınıfsız toplum” ilkesine taban tabana zıt bir karar alınır.⁹

CHP'nin toplumsal sınıflara ve bunların temsiline dair esas tavrı, Seçim Kanunu tartışmaları sırasında nispi temsil sistemine dair görüş bildiren Reşat Şemsettin Sırer'ce dile getirilecektir.¹⁰ Memlekette toplumsal sınıfların varlığının CHP tarafından kabulüne rağmen, Sırer,

temsil nispeti hakkında ileri sürülen bazı mütalaalara temas ederek, derin sınıf tezatlarıyla parçalanmış olan memleketlerin bir uzlaşma zarureti olarak kabul ettikleri bir şekle bizim gitmemiz için bir sebep ve zaruret olmadığını söylemiş ve demiştir ki: Temsil nisbeti asla düşünmediğimiz ve asla düşünmeyeceğimiz bir sistemdir. (abç) (“Millet Vekili Seçim Kanunu Kabul Edildi”, *Akşam*, 1 Haziran 1946)

Milli Şef'in Olağanüstü Kurultay'da “teklif”lerini dile getirmesinden dört gün sonra TSP'nin kuruluş dilekçesi “İstanbul Valiliği Delayetiyle” İçişleri Bakanlığı'na sunulacaktır. Sosyalist bir partinin kurulabilmesini mümkün kılan Cemi-

9 CHP programının, sınıf esasına dayanan cemiyetlerle ilgili kaldırılan hükmünü içeren 22. madde metni şöyledir: “Türkiye’de cins ve sınıf ve rejional fikirleri koruma ve yayma, sınıf mücadelesi uyandırma maksatlarıyla cemiyet kurulamaz. Devlet, hususi idare ve Belediyelerle Devlete bağlı müesseselerden hizmet karşılığı aylık ve ücret alanlar buldukları vazifenin sıfat ve hüviyeti ile cemiyet kuramazlar.” Yurttaş haklarını düzenleyen 4. maddenin C paragrafı da şu şekilde değiştirilir: “Milletvekili seçimlerinde tek dereceli seçim tarafıyız.” (Akkerman, 1950: 40; *Ayın Tarihi*, Mayıs 1946)

10 Bu konuşmayı Sırer'in yapmış olması bir rastlantı değildir. CHP ideolojisiyle ilgili olarak yaptığı çalışmalara dair Berkes'in aktardıkları (1997: 249-51) toplumsal sınıflara ilişkin fikirleri açısından oldukça açıklayıcı.

yetler Kanunu'ndaki değişikliğin 14 Mayıs 1946'dan neredeyse tam bir ay sonra gerçekleştirilecek olması, rejimin tavrının bir göstergesi olması açısından büyük önem taşımaktadır.¹¹ O güne dek olduğu gibi, 1946'da da aslanan ne kadar demokratik oldukları epey tartışma götürür olan kanunlar değil, CHP'nin kendi programına dayanan keyfi uygulamalarıdır. Ocak başında sosyalistlere yeşil ışık yakan Milli Şef rejimi, Olağanüstü Kurultay'da alınan kararları göz önünde bulundurarak Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılmasını beklemeden sosyalist bir parti kurmak için girişimde bulunan Esat Adil ve arkadaşlarının müracaatını kabul etmiştir.

Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören tasarının mecliste görüşülmesi sırasında, Adnan Menderes ve onu destekleyen Hikmet Bayur'un muhalif görüşlerine karşılık vermek için kürsüye çıkan, 1946 seçimleri sonrasında Peker hükümetinde İçişleri Bakanlığı yapacak Şükrü Sökmensüer, varolan kanunun "en liberal zihniyete dayanan bir kanun" olduğunu söyleyip muhtelif hükümlerin "bu memlekette en sağ ve en sol mutaassıb bir rejimin kurulması hedef ittihaz edildiği"nden kendi Emniyeti Umumiye Müdürlüğü döneminde koyulduğunu dile getirmiştir. Menderes'in kürsüden DP adına konuşabilmesini vaktinde alınan bu tedbirlere bağlayan Sökmensüer, kanun değişikliği öncesi parti kurulabilmesini de kanunun liberalliği ile açıklar:

Ne liberal demokrat parti, ne sosyal demokrat parti, ne de şimdi işittiğimiz sosyalist parti bugün memlekette kurulamazdı. Demek ki gaye, esaslı iki mutaassıb rejimin [faşist ve müfrit sol] kurulmamasını teminden ibaretti. ("Cemiyetler Kanununda Yapılan Değişiklikler", *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1946)

"Sol" partiler

Gerçekten, "Kuzu Partisi"nin kuruluşu izleyen dönemde 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun varlığına rağmen, "engel olunmayan" birtakım "sol parti" girişimleri olmuştur. Tunçay (1984: 1954) ikisi ciddi olmak üzere [TSP ve Şefik Hüsnü

11 Haziran 1946'da yapılan değişiklikle 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesinin B, C ve F fıkraları kaldırılmış, "Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan (cemiyetlerin teşkili yasaktır)" hükmünü içeren H fıkrası, "cins ve sınıf (esasına veya adına dayanan)" kısmı çıkarılarak değiştirilmiştir. (*Resmî Gazete*, 14 Temmuz 1938, Kabul tarihi: 28 Haziran 1938, Kanun No: 3512; 10 Haziran 1946, Kabul tarihi: 5 Haziran 1946, Kanun No: 4919) İleri'nin ("1946 Sendikacılığı", *Vatan*, 26 Ocak 1978) aktardığına göre, hükümet önce Ceza Kanunu'nun 141. maddesi hükmünü tekrarlayan bir madde önermiş, fakat daha sonra rejim, İçişleri Bakanlığı Komisyonu'nca hazırlanan bir rapor uyarınca, sınıf esasına dayanan partilerin yasaklanmasının siyasal partilerin ve dolayısıyla çok-partili rejimin gelişmesine engel olacağına hükmetmiştir. (abc) Rejim, asıl niyetinin sol partileri de içermek üzere çok-partili bir rejimin geliştirilmesi olmadığını ileride anılacak Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerini değiştirerek gösterecektir. Devletin yüce menfaatini gözeterek değişikliğin gerekçesini inceleyen Özek'in (1968: 124-35) çalışması, yapılan değişiklikle güdülen asıl amacın ne olduğunu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

Deymer tarafından kurulacak Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (TSEKP) kastederek dokuz tane "sol" siyasal parti girişiminde bulunduğunu aktarmaktadır. Tunçay'a göre, TSP ve TSEKP dışında, kuruluş tarihlerine göre, "pek bir varlık gösteremeyen" bu partiler şunlardır: Sosyal Adalet Partisi (SAP),¹² Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi (TSDP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP), Yalnız Vatan İçin Partisi (YVİP), Ergenekon Köylü ve Çiftçi Partisi (EKİP). Yalman *Vatan*'daki (3 Temmuz 1946) bir başyazısıyla sosyalist parti sayısını, nedense, dört olarak göstermiş; fakat, "ruh avı"na çıkacaklarını iddia ettiği bu partilerin adlarını anmamıştır.

Akerman (1950: 54) Tunçay'ın parantez içinde Turancı notunu düştüğü EKİP'in sosyalist değil, nasyonal sosyalist olduğunu vurgular. YVİP'yi içermeyen Tunçay'ın "sol partiler" listesinde yer alan Liberal Sosyalist Parti ise hiçbir zaman kurulmamıştır. Öte yandan TSP üyesi Hüsamettin Özdoğu da Şahap Kıvılcımlı'ya yazdığı 11 Ağustos 1946 tarihli bir mektubunda bu partinin adını anar:

"Neden iki tane Sosyalist Partisi vardır?" diyorsun. Bugün işçi sınıfının partileri olduklarını iddia eden "Sosyalist Parti"leri senin tahmin ettiğin gibi, iki tane değil hatta yedi tanedir. Sayıyorum: Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi, İşçi Çiftçi Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Sosyalist İşçi Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Liberal Sosyalist Partisi'dir. Görüyorsun ya yedi tane parti vardır. (Aktaran Topçuoğlu, 1976a: 42; Aktaran Tevetoğlu, 1967: 553)

Özdoğu'nun ve ondan yıllar sonra Tunçay'ın andığı Liberal Sosyalist Parti, büyük bir olasılıkla 11 Mart 1946'da kurulan ve Temmuz 1946'da hakkında Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ile birleşeceğine dair haberler yayımlanan ("İki Parti Birleşiyor", *Gerçek*, 8 Temmuz 1946) Liberal Demokrat Parti'dir. (*Türkiye'de Siyasî Dernekler II*, 1950: 183-98; Terzioğlu, "Cumhuriyet Devrinde Kurulan Siyasî Partiler", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1961)

Özdoğu şunları söyleyerek devam eder:

Bunlardan beş tanesi zaten işçi sınıfının davasında rol oynayacak kabiliyette "Rehber bir kadroya" malik olmadıkları gibi, bu davayı ileri götürecek bir doktrin'e, bir "strateji"ye ve bir "taktik"e sahip değildiler. Bunlar daha ziyade diğer "Burjuva" partileri tarafından maskelenerek amele sınıfının "inkılapçı" hareketini önlemek için ileri atılmış bir tuzaktır. Programları, beyannameleri ve son hareketleriyle, bunu pekala gösterdiler. (Aktaran Topçuoğlu, 1976a: 42; Aktaran Tevetoğlu, 1967: 553)

12 SAP kurucularının 13 Eylül 1945'de Sosyal Demokrat Partisi'ni kurmak için yaptıkları müracaat İşçileri Bakanlığı'nca bazı "noksanlara işaret edilerek" geri çevrilmiş, kurucular bunun üzerine ideolojilerinin "arzuları hilafına anlaşılmasını temin maksadıyla bir de gaye ve prensip izahı ilave" edip kurdukları siyasî partinin adını SAP'a çevirerek 28 Şubat 1946 tarihinde yeniden müracaatta bulunmuşlardır. (*Türkiye'de Siyasî Dernekler II*, 1950: 129-30)

Özdoğu'nun diğer partileri "işçi sınıfının davasında rol oynayabilecek kabiliyette" görmemesi, Tunçay'ın bunları ciddiye almaması boşuna değildir. TSP ve TSEKP dışında, programları incelendiğinde en hafif tabirle naif oldukları söylenebilecek olan bu partilerden SAP, TSDP, TSİP, TSP ve TSEKP ile birlikte seçime katılmazlar. ("Sosyal Demokrat Parti Seçime Girmiyor", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946; "Seçim ve Partiler", *Gerçek*, 22 Temmuz 1946) Seçimlerden hemen önce YVİP ve TSDP'nin yanısıra, "C.H.P. ile birlikte seçime iştirake karar" verdiği ilan edilen ("Üç Parti C.H.P.'ne Sığındı", *Gerçek*, 11 Temmuz 1946) üçüncü parti TİÇP'nin kurucusu Etem Ruhi Balkan'ın parti kurulurken İstanbul Valiliği'ne tüzük ile birlikte sunduğu "İdeolojimiz" başlığını taşıyan bir sayfalık metin Özdoğu'nun söylediklerinin iyi bir kanıtıdır:

[İdeolojimiz] memleketimizin dünya gidişlerine örnek alabileceği büyük milletlerin inkılaplarına ve tarihlerine bakarak ve onlara mukayese yaparak hem devlete, hem millete hayırlı istikbal hazırlayacak refah ve saadet getirecek işler yapmaktır. Esvela şunu söyleyelim ki, başlarında akıllı uslu gemisinin kaptanı olacak milletlerin burnunu kanatmadan milleti sahili selamete götürececek bir baş lazımdır. Allah onu bize vermiştir. İşte İsmet İnönü. Tam manasıyla bir İngiliz gentlemen'inden farkı olmayan bu insan kadar işçilere, çiftçilere ve bütün millete yardım elini uzatmış bu vatanda daha müstesna şahıs görmedim. Eğer Almanların Hitler gibi bir deli yerine başlarında bir İsmet İnönü bulunsaydı, bu felakete duçar olmazlardı. Her türlü kaydı riyadan ari olarak bu benim mutlak kanaatimdir. (...) Şunu demek isterim ki, başımızdaki Milli Şef bizim için Allah'ın bir nimetidir. (*Türkiye'de Siyasi Dernekler II*, 1950: 335)

"İdeolojimiz" başlıklı bu metin, anti-komünistliği malum Fethi Tevetoğlu'nca (1967: 543) bile "dalkavukça" diye tarif edilmektedir. Bunun yanısıra, TİÇP kurucularından bir diğeri olan Salahaddin Yorulmazoğlu'nun [Salahattin Yorulmaz] partinin aksi fikrine rağmen kuracağı işçi derneği ile güttüğü amaç da "insancıl bulunmakla beraber, sosyalist akıma bağlı bulunmamakta, üstelik CHP kanadına yatkın görülmekte"dir. (Sülker, 1968: 27)

Bir tarafgirlik örneği

SSCB Bilimler Akademisi (1978: 19-20), TSP'yi de "sahte partiler" in içine katarak daha ağır bir yorumda bulunur:

Mayıs-Haziran 1946'da Türkiye İşçi Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi kuruldu. Bu partilerin programları, onların sahte demokratizmini ve reformculuğunu kanıtliyordu. Bu sırada tek ilerici yasal parti, 1946 Haziran'ında kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) idi. Partinin lideri, Türkiye işçi sınıfı davasının seçkin savaşılarından Doktor Şefik Hüsnü Deymer'di. TSEKP'nin program ilkeleri, demokratizm, sosyalizm, yurtseverlik, enternasyonalizm, barış ve laikliği öngörüyordu (madde 1-5).

SSCB Bilimler Akademisi'nin Sovyetler'e "yakın" TKP'nin legale çıkmış partisi olarak kabul edilen Şefik Hüsnü'nün TSEKP'si lehine tarafgirlik yapması çok da şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olan, yukarıda aktarılan metinde Akademi'nin "tek ilerici yasal parti" diyerek övdüğü TSEKP'nin program maddeleri olarak sunduğu ilkelerin bu partiye değil, "sahte demokratizm ve reformculuk"la malul olduğunu iddia ettiği TSP'ye ait olmasıdır.¹³ Akademi'nin yazdığı "tarih" başka hatalar ve tarafgirliklerle de maluldür. İleride anılacak "16 Aralık 1946 Harekatı" ile kapatılan TSEKP'nin yerine [belki 1919'da Şefik Hüsnü önderliğinde kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ile karıştırarak] TSİÇP adlı varolmayan bir partiden sözeder; "53'ler" davası olarak andığı, 14 Temmuz 1948 günü sonuçlanan ("46 Komünistin Duruşması Dün Sona Erdi", *Yeni Sabah*, 15 Temmuz 1948; "Komünist Faaliyeti Yapanlar Mahkum Oldular", *Vatan*, 15 Temmuz 1948) yargılama sürecinin 1947 yazında bittiğini kaydeder; Harekatla kapatılan yayın organlarından yalnızca TSEKP'ye yakın dergilerin [*Ses, Söz, Sendika*] adlarını anar; aynı yargılama sürecine tabi tutulan TSP'nin kapatıldığından söz etmez ve fakat şöyle bir dipnotu düşer: "Türkiye Sosyalist Partisi yöneticileri ve bu arada Esat A. Müstecablıoğlu da bu sırada tutuklandı, ancak kısa süre sonra serbest bırakıldı." (*SSCB Bilimler Akademisi*, 1978: 24)

"Yerli sol"un önemli bir kısmının TSP'ye ve Esat Adil'e dair görüş ve tavırları da büyük ölçüde Akademi'nin tavrına benzerlik göstermektedir. Dönemin tanıklarıyla yaptığı görüşmelerde, 1946'da TSEKP'ye üye olmuş ya da sempati duymuşların yanında, Akar'ın (1989: 85-8) konuştuğu iki TSP'liden Muammer Erol'un aksine artık Şefik Hüsnü'nün "haklı" olduğunu düşünen Behçet Atılğan, İsmail Bilen'in o dönemde Moskova Radyosu'nda TSP aleyhine bir konuşma yaptığını hatırlıyor. Ayrıca yayımlanmamış notlarında, iki partiyi kıyaslarken Esat Adil'in hazırladığı programın "Ovenist Sosyal Demokrat Program" olduğunu söylüyor. Esat Adil'i "Türk sosyalizminin unutulmuş adamı" olarak nitelleyen Cemil Meriç (1996: 193-4), hayıflanıyor: "Son 'İlke' dergisinde Türkiye'deki Cumhuriyet devri sosyalist partilerinin programları sergilendi. Yalnız Esat Adil'in partisi yok." Gerçekten Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin kuruluşunu ilan ederek birlik çağrısında bulunan *İlke*'nin Temmuz 1974 tarihli sayısında, Şefik Hüsnü'nün 1919 ve 1946 tarihlerinde kuruculuğunu üstlendiği iki partinin yanısıra, Hikmet Kıvılcımlı'nın "istihlak kooperatifleri"yle ünlü Vatan Partisi'nin de programları vardır; fakat, TSP'den söz edilmez.¹⁴ "Osmanlı İmparatorluğu döneminden 1980 öncesine kadar, yaşadığımız günlerin siyasal ortamını

13 Programlar için bkz: Türkiye Sosyalist Partisi (1946); Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (1946). TSP'nin nizamname ve programı *Yeni Sabah*'ta da yayımlanmıştır. (26 ve 28 Haziran 1946)

14 Bugün de yayın kurulu ÖDP'lilerden müteşekkil *V Özgürlük* dergisinin sol siyasal hafızayı canlı tutmaya çalıştığı "Hafıza" sütununda TSEKP'nin kuruluş tarihi anılırken, TSP "atlanmaktadır". (*V Özgürlük*, 1 Mayıs ve 15 Haziran 1998)

da etkileyen bütün önemli akımlar, örgütler ve kişiler[in], temel görüşleri, sınıf mücadelesi içindeki yerleri, taktik ve stratejileri[nin]” ele alındığının ve bu “tarihsel pratiğin dersler çıkarılmak üzere eleştirildiğinin” iddia edildiği Akdere ile Karadeniz’in (1996: 9) kaleme aldıkları “eleştirel tarih”te ise söz konusu dönem olduğu gibi atlanmıştır.

İki parti

1946’da solun neden iki parti etrafında örgütlendiği, bilinen en iyi örneği o dönem TSP üyesi olmuş ve yazdıkları gerçekten bir bütünlük/tutarlılık arzetmeyen İbrahim Topçuoğlu (1977b, 1976b, 1976a) ile Rasih Nuri İleri (1976) arasında, daha çok TKP tarihine ve tarih yazıcılığına ilişkin olarak yaşanmış sert tartışmalara, karşılıklı suçlamalara konu olmuş bir meseledir. TKP’ye yönelik “1929 Tutuklaması”nda dört buçuk yıl ceza alan (*Sosyalist Kültür Ansiklopedisi* 8, 1980: 1158) Özdoğu’nun yukarıda anılan mektubuna dayanacak olursak iki parti arasındaki fark şudur:

Ben şimdi sana, benim dahil olduğum “Türkiye Sosyalist Partisi” ile Dr. Şefik Hüsnü’nün Başkanlık ettiği “Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi” arasındaki “farkı ve ikiliği” izaha çalışacağım. Sana bunu izah ederken dedikodudan mümkün merteye sakinmek ve işi daha ziyade “nazari” olarak ispat etmek isterim. Benim fikrim şu: Bugün memleket dahilinde beliren “Demokrat hareketlerden istifade etmek” ve bu hareketler esnasında kitlelerin meydana çıkaracağı “inkılapçı elemanlarla” el ele vererek “harekatın genişlemesine, büyümesine” çalışmaktır. Bunun için eski sistem “grupçu, sekterci, dedikoducu” faaliyetimizi bir tarafa bırakarak “muayyen ve aktif bir kadro kurmaya” ve bu suretle genişlemek istidadında bulunan (işçi hareketini) tanzim etmeye çalışmalıyız ve bu hareketin bize muhazir olacak “birçok cereyanları”nı desteklemeliyiz. İşte benim fikrim budur. Birçok senelerden beri yalnız arkadaşlar arasında mücadele ile iktifa edip, “Sınıf mücadelesini” unutan birkaç eleman, bu hareket tarzını bir türlü hazmedemediler ve yeni hadiselere uyamadılar. Çünkü, eski grupçu zihniyet onları senelerce kasmış ve kavurmuştur. Onlar birkaç kişiden başka, kimsenin inkılapçılığına inanmayacak kadar, kör bir zihniyetin pençesine atılmışlardı (düşmüşlerdi). Bunlar inkılapçılıktaki inhisarlarında o kadar ileri gitmişlerdi ki, nihayet bunu iddia ederken gülünç mevkiye de düşmüş bulunuyorlar. “Biz yirmi beş senedir inkılapçıyız, binaenaleyh inkılap hareketleri bizimle kaimdir” diyorlar. Ben inkılapçılığın sene ile tartıldığına şimdiye kadar hiç görmedim ve işitmedim. (aktaran Topçuoğlu, 1976a: 43)

TSEKP’ye yakın Rasih Nuri İleri (1976: 56-9) ise, iki parti kurulmasının temel nedenini, TKP içinde varolan muhalefetin -İleri burada özellikle Mustafa Borklülce ve Hüsameddin Özdoğu’nun adlarını anıyor- Şefik Hüsnü’ye karşı Esat Adil’in liderliği altında toplanarak birleşmesi ve kendi partilerini kurma girişimi olarak yorumluyor. Elimizde TSP’li Alaattin Hakküder’e yazdığı ayrıntılı bir mektup bulunan, TSEKP programını kendisi hazırlayan [ya da hazırlanmasında büyük katkıları olan] (Atılğan; Tevetoğlu, 1967: 552), yazdıklarıyla (Nesimi, 1979

ve 1977) ve iki partiye karşı tavrıyla belirli bir nesnel duruşa sahip olduğu söylenebilecek olan Nesimi de, yıllar sonra “Şefik Hüsnü’nün programı[nı] daha sol” kabul etmekle birlikte, Özdoğu’nun açıklamasını haklı çıkaracak şeyler söylemektedir:

Bu Türkiye Sosyalist hareketinin ilk örgütsel bölünmesi idi. Bunun nedenini “kariyerizm” ile açıklıyor Nesimi, özellikle “Şefik Hüsnü’nün kariyerizmi” ile. Bir olay anlatıyor: “Size bir vak’a anlatayım. Şefik Hüsnü, Tünel’de Münir Selim’e rastlıyor, bir parti kurma teşebbüsüne geçeceğini söylüyor. Münir Selim de ona, yahu doktor Türkiye, Amerika’nın peyki olma yolunda, bu durumda senin kuracağın partiyi derhal kapatırlar, diyor. O da, biliyorum ama ne yapayım ki Esat Adil partiyi kurdu, benim kadrom nereden bakarsan bak otuz, kırk kişi. Onlar da Esat Adil’in partisine girerlerse benim hayat-ı siyasiyem tükenir, diye cevaplıyor. Bence de Şefik Hüsnü, ikinci partiyi siyasi hayatının tükenmemesi için kurdu.” (Aktaran Akar, 1989: 150)

Nesimi’nin TKP’ye dair düşündükleri de önemli görünüyor:

TKP’nin en büyük hatası iç kuvvetlere dayanmamış olmasıdır. Bir matek’tir (yabancı), yani ithal bir teşkilat olmuştur. TKP Türkiye’deki sosyalist akımın kendi iç kuvvetlerine dayanarak ortaya çıkmamıştır. (Aktaran Akar, 1989: 150)

“Reformculuk ve sahtelik” ile itham edilen TSP ise, 1946’daki “nisbi özgürlük ortamı”nda, sosyalist olması bir yana, “yerli”, Türkiye’ye özgü bir sosyalizm anlayışına sahip olduğuna dair önemli işaretler verir.

Türkiye Sosyalist Partisi

TSP 14 Mayıs 1946’da avukat ve muharrir Esat Adil Müstecablıoğlu, avukat Macit Güçlü, kaynakçı ustası İhvan Kabacıoğlu, matbaa makine şefi Aziz Uçtay tarafından, 11 icra komitesi üyesi ile, kurulur.¹⁵ Partinin Genel Sekreteri olan Esat Adil, aynı zamanda parti nizamnamesinin 14 maddesi uyarınca kurulan üç önemli iş bürosundan biri olan Siyasi Büro’nun şefidir. Diğer iki önemli iş bürosundan Teşkilat ve Teftiş Bürosu’ndan Hüsamettin Özdoğu, Sendika ve Cemiyetler Bürosu’ndan Mustafa Börklüce [Sarı Mustafa] sorumludur. (“Türkiye Sos-

15 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*’nin 6. cildinde (1988: 1925) partinin Cemiyetler Kanunu değiştirildikten sonra kurulduğu kaydedilmiştir. Sözü edilen değişikliğin tarihi (*Resmî Gazete*, 10 Haziran 1946) ile partinin kuruluş tarihinin farklı kaynaklarda kesin olarak yer aldığı göz önünde bulundurulursa, bu anakronizmin basit bir ihmalin sonucu olduğu ortaya çıkacaktır. İmzasız olarak yayımlanan ve Esat Adil’e ait bir biyografi olan anılan metnin yazarı, aynı metin (Karaca, 1996: 202-5) da yer aldığı için büyük bir olaslıkla Emin Karaca’dır. Terzioğlu’nun (*Cumhuriyet*, 17 Şubat 1961) verdiği icra komitesi listesi de hatalıdır. Gerçek’te yazar TSP üyesi Aziz Ziya [Sıradaglar]’ın yayımlanmamış notlarına göre *Yeni Sabah*’da (“Türkiye Sosyalist Partisi İcra Komitesi”, 28 Haziran 1946) yayımlanan listede adı geçmeyen Fehmi Yazıcı da icra komitesi üyesidir.

yalist Partisi Nizamnamesi”, *Yeni Sabah*, 26 Haziran 1946; “Türkiye Sosyalist Partisinin Teşkilatının Esasları Nedir?”, *Gerçek*, 9 Temmuz 1946; Sülker, 1955: 46n.74) İcra komitesi üyelerinden yukarıda anılan Behçet Atılğan *Gerçek* yazarlarından, Avadis Aleksanyan ise *Nor Or*’un sahibi. Bir diğer üye, Nesimi’nin yukarıda anılan mektubu yazdığı işadamı Alaattin Hakgüder ise parti görüşleri uyarınca yayımlanmaya başlayan *Gün* dergisi ile, ilk sayısı 21 Temmuz seçimlerinden hemen önce 9 Temmuz 1946’da piyasaya çıkan *Gerçek* gazetesini finanse etmektedir.¹⁶

Parti görüşlerini *Gün* ve *Gerçek* ile yaymaya çalışır. Etienne Fajon’dan Esat Adil’in çevirdiği siyasal mücadele, marksizm, devlet, devrim, demokrasi ve sosyalizm meselelerine dair broşürler (Fajon, 1946c, 1946b, 1946a) parti yayını olarak Eylül ile Kasım arasında piyasaya sürülür. (“T.S.P. Broşürleri”, *Gün*, 21 Eylül 1946; “T.S.P. Yayınları”, *Gün*, 23 Kasım 1946) Parti aynı aylarda merkezinde görüşlerini yayabilmek amacıyla on üç ayrı konferans düzenler.¹⁷

Partinin sadece İstanbul’da merkezi olduğuna, Anadolu’da şubeler açmadığına dair yazılanlar (Tunaya, 1995 [1952]: 697; Tevetoğlu, 1967: 540) hatalıdır. *Gerçek* ve *Gün* Samsun Şubesi’nin açılışına ve İzmir’de bir şube kurulması girişiminde bulunduğu dair haberler yayımlar: “Türkiye Sosyalist Partisi vilayetlerde teşkilata başladı. Samsun vilayet şubesi açıldı.” (*Gerçek*, 14 Temmuz 1946; “T.S.P. İzmir Vilayet Şubesi”, *Gün*, 30 Kasım 1946) TSEKP’ce yayımlanan *Sendika* (23 Kasım 1946) Samsun şubesi üyelerinin daha sonra “[sosyalist] davalarına hizmet etme amacıyla” parti değiştirdiklerini ve TSEKP’ye iltihak ettiklerini yazar. Samsun vilayeti müteşebbis icra komitesi üyesi Turhan Yıldız [Cervatoğlu] yıllar sonra yayımlanmamış notlarında şubenin kuruluşunu ve diğer partiye geçişini anlatacaktır. İkinci partinin (TSEKP) kurulması ve “TSP aleyhine bayrak açması” üzerine TSP Samsun Şubesi müstakil olarak bir toplantı yapar ve kararlarını bir deklarasyon ile yayımlar:

16 *Gün*’de yazıları ile karşılaşılan Sabahattin Batur, 1996 yılında kendisiyle yaptığım bir görüşmede Avadis Aleksanyan’a dair bilgiyi ve Alaattin Hakgüder’le ilgili olarak Nesimi’nin (1979: 208; 1977: 197) aktardıklarını doğrulamıştır. Parti üyelerinin bir kısmına dair malumat şu kaynaklarda bulunabilir: Akar (1989), Darendelioğlu (1979), İleri (1976), Karaca (1996), Kurdakul (1985), Nesimi (1979, 1977), Tevetoğlu (1967), Topçuoğlu (1977b, 1977a, 1976b, 1976a), Sayılğan (1976).

17 1950 sonrasında TSP üyesi olacak Asım Bezircioğlu *Planizm ve Sosyalizm* başlıklı bir diğer broşürden daha söz eder. (Çubukçu) Düzenlenen konferanslardan bir kısmı şunlardır: “Türkiye’deki Partiler ve T.S.P. Programının Ana Hatları”, “İşçi Sınıfı ve Köylü Davası”, “Marksizmin Ana Hatları” -Esat Adil; “Milli Mesele ve Sosyalizm”, “Harpten Önce ve Sonra İktisadi Meseleler” - Hüsamettin Özdoğu; “Cemiyetin İnkısaftı” - Mustafa Börklüce; “Kapitalist İstihsal Tarzının Hususiyetleri” - Vasık Balkış; “Türk Şiiri ve İnkılapçılık” - Rifat Ilgaz; “Marksist Roman ve Hikaye” - Sabahattin Ali; “Türkiye’de Ekalliyetler” - Avadis Aleksanyan. (“T.S.P. Konferansları”, *Gün*, 21 Eylül, 28 Eylül, 6 Ekim, 23 Kasım 1946) “İşçi Sınıfı ve Köylü Davası” gibi bir kısım konferans metinleri *Gün* ya da *Gerçek*’te yayımlanır. Topçuoğlu (1977a), bu organlarda yayımlanmış bazı metinlere, bunlar konferanslarda yapılan konuşmalar olmadığı halde, bunların konferans metinleri olduğunu iddia ederek yer vermiştir. Topçuoğlu’nun (1977a) 1946’ya aittir diye yeniden yayımladığı metinlerin bir kısmı partinin 1950 sonrası ikinci dönemine aittir.

Genel Merkeze yazdığımız deklarasyon metnini aynen ve kesin olarak ifade edemeyeceğim. (...) aşağı yukarı ifadesi şu şekilde idi: T.S.E.K. Partisinin Türkiye Sosyalist Partisi'nden sonra ortaya çıkması, ve Türkiye Sosyalist Partisi'ni hedef alması gayet yanlış ve işçi davasına zararlı bir harekettir. Biz bunu böylece görüyoruz. Ancak bugünkü şartlarda, Türk işçisinin bölünmesini hazırlayacak bu iki partinin mevcudiyetini de bunun kadar sakıncalı görmekteyiz. Bu nedenle T.S.E.K. Partisinin yanlış tutumuna rağmen Samsun Türkiye Sosyalist Partisi Şubesi'ni, Türk işçisinin davasına olan inancımız yüzünden T.S.E.K. Partisi lehine feshediyoruz. (Cervatoğlu)

TSP, milletin her bakımdan terbiye ve kalkınmasını, yurdun mülki bütünlüğünü ve siyasî bağımsızlığını, imarını, bütün halk kitleleri arasında hakiki bir tesianüdü ve içtimaî adaletin teminini hedef tutan ve gayesi münhasıran demokratik prensiplere hayat vermek olan siyasî bir cemiyettir ve iktisadî ve içtimaî durumu ne olursa olsun demokratça ve sosyalistçe düşünüş sistemine bağlı bütün münevverlerle, bilhassa işçi, köylü, sanatkar ve küçük sanatkar ve küçük esnafın hayat ve menfaat beraberliğini temsil etmektedir. (Nizamname, madde 1 ve 3) Partinin sendikalarla olan ilişkisi nizamnamenin 34. maddesi ile düzenlenir ve kendi prensiplerine uygun kültürel müesseselerle sendikaların kuruluş ve faaliyetlerini desteklemek için her türlü gayretin gösterileceği kaydedilir. Partinin “ana prensipleri” şunlardır: Cumhuriyeti tam bir halk devleti haline getirmek adına her türlü siyasî, iktisadî ve içtimaî mevzuatı tatbik etmek üzere “demokrat”lık. Her türlü iktisadî ve içtimaî adaletsizliği ortadan kaldırarak emek ve kabiliyetleri değerlendirmek üzere “sosyalist”lik. Tarihin seyri içinde doğan ve gelişen ülke, dil, iktisadî hayat, kültür ve anane beraberliğinin siyasî ve iktisadî tam bir hürriyet ve bağımsızlıkla devamını sağlamak üzere “milliyetçi”lik. Emperyalist ve istismarcı tecavüzlere karşı, hür, bağımsız fakat mütesanit milletlerden müteşekkil bir dünya nizamı kurulması için çalışmak üzere “beynelmillelci”lik, “barışçı”lık ve “laik”liktir. (*Program*, madde 1-5)

TSP'nin en ön plana çıkan niteliği, “millî” ve “bağımsız” kimliğidir. Türkiye'nin ihtiyaçlarının özgüllüğüne inanılmış, yürütülecek siyasetin ilkeleri bu özgüllüğe uygun olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Parti programında kendini gösteren bu kimlik, *Gün ve Gerçek*'te yazılanlarla desteklenmiştir. Parti üyesi olmasına rağmen *Gün ve Gerçek*'e katkıda bulunan Mehmet Ali Aybar'ın (“Yeni Dünya”, *Gün*, 13 Eylül 1946) sosyalizmin özgüllüğüne ve Sovyetizmin tek muhtemel biçim olmadığına dair kaleme aldığı yazı, bunun en iyi örneklerinden biridir.

TKP geleneği ile doğrudan bir bağı olmayan Esat Adil'in adı (*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* 6, 1988: 1924), Nesimi'ce (1977: 14) Türkiye'de sosyalist siyasetin bağımsız adları arasında sayılır. Meriç (1996: 193) farklı bir kanattan onun asli kaygısının “bize mahsus sosyalizm” olduğunu vurgular. Esat Adil'in kendisi de Aziz Nesin'le yaptığı bir görüşmede partinin “millî” kim-

liğini vurgulamaya çalışacaktır.¹⁸

Partimizin ana prensipleri, demokrasi ve sosyalizmin ilmi hüviyetini terkib eden içtimai, iktisadi unsurlardır. Netice itibari ile bu ideoloji sosyalizmdir. Sosyalizm, bizim için milli bir meseledir. Türkiye'nin iktisadi yapısı, mutedil, anlayışlı, müsamahalı bir sosyalist temele muhtaçtır. Biz, sosyalizmi kendi memleketimiz için münhasıran bir amele hareketi değil, "işçi, köylü, küçük burjuvazi ve bunların içinden yetişmiş münevverler birliği" olarak kabul ediyoruz. (Nesin, 1948)

Devamla, Türkiye'nin özgülüğünün gereklerini ve TSP'nin buna uygun tavır alma niyetini açıklamaya çalışır:

İngiltere'de sosyalist partisi [İşçi Partisi] iş başındadır. Bu parti doğrudan doğruya amele sınıfına dayanmaktadır. Çünkü İngiltere halkının yüzde 49'u işçidir. Buna mukabil oranda köylü nisbeti ancak yüzde 6,6'dır. Ve İngiliz sosyalist partisinin İngiltere'de bir amele partisi olması doğrudan doğruya bu sınıfa dayanması zaruridir ve mantıkidir. Halbuki Türkiye'nin işçi sınıfı, Türk halkının ancak yüzde 8,3 ü olduğu halde, buna mukabil köylümüz nüfusumuzun yüzde 81,8'ini teşkil etmektedir. Görülüyor ki, parlamenterist bir sistem içinde, köylüyü işçi sınıfının içine alamayan hiçbir sosyalist parti, realist bir politika takip edilmiş sayılamaz. Netice olarak, Türkiye sosyalist partisi itidal ve tekamül şartlarını elden bırakmamak suretile işçi sınıfını, köylü ve küçük burjuvazinin inkılapçı bir önderi ve bu üç esash halk kütesini de birbirine iktisadi ve içtimai bir perçin ile bağlanmış bir kütle haline getirmek davasıdır. (Nesin, 1948)

TSP'ye göre, işçi sınıfı toplumsal mücadelelerin itici gücü olacaktır ve bu ancak sınıfın sendikalar altında örgütlenmesi ile mümkündür. Sınıfın lider kadroları Türkiye'nin köylü davasını idrak etmeye zorunludur. Bu zorunluluk da işçi sınıfı ile köylüler arasında bir düşünce ve mücadele bağının kurulması gerekliliğine işaret etmektedir. Bunun da ötesinde, işçi sınıfı kendi meselesini köylülerin kurtuluş ve kalkınma davası ile birleştirmek zorundadır. Sınıfın devrimci ve ideolojik partisi, aynı zamanda köylülerin de biricik partisi olduğunu kanıtlamak zorundadır. Köylülüğün sorunlarını çözebilecek biricik güç işçi sınıfıdır. Ne var ki liderler tek başlarına sorunu çözmeye muktedir değildirler. Köylülerin varlığını ve büyük gücünü ihmal edenler, toplumsal ve devrimci mücadelelerinde yenilgiye mahkumdurlar.

Esat Adil'e göre TSP bu gerçekliğin farkına varmış ve anılan sorunların çözümünü sağlayacak gerekli yöntemleri programında sistematize etmiş bir sınıf partisidir. ("İşçi Sınıfı ve Köylü Davası", *Gün*, 23 Kasım 1946)¹⁹ Esat Adil'in söylediklerinin yanısıra, Behçet Atılgan da bir sınıf partisi olarak TSP'nin biricikliği-

18 Esat Adil'in Türkiye'nin özgüllükleri doğrultusunda bir sosyalizmin gerekliliğini savunduğu, partinin "milli" niteliğine açıklık getirmeye çalıştığı en önemli makalesi *Gün*'de (28 Eylül 1946) yayımlanan "Sosyalistçe Millet ve Milliyet Anlayışı"dır.

19 TSP'nin köylülükle ilgili görüşleri için ayrıca bkz: ("Köylümüzün Mukadderatı", *Gerçek*, 20 Temmuz 1946; "Köylüyü Kaybeden Seçimi Kazanamaz", *Gerçek*, 8 Temmuz 1946)

ne, [Türkiye’de] 1919 sonrasında kurulmuş partiler ve bunların halefleriyle bir benzerlik göstermediğine işaret eder:

Partinin tarihi, iktisadî, içtimaî ve siyasî birtakım amillerin gelişmesiyle bir taraftan Milli Sosyalist hareketlerine ve diğer taraftan beynelmilî işçi hareketlerinin sentezlerini yapmak ve bunlara tarihi varis olmak azmini taşımakta olduğu görünmektedir. Bu bakımdan da tamamen Milli bir karakter taşımaktadır. (...) Türkiye Sosyalist Partisinin program ve nizamnamesi incelenince görülüyor ki mevcut partilerden esastan ayrılan bir hususiyete sahiptir. Bu itibarla parti, iktidara göz dikmiş şahsi kaprisler mahsulü veya günlük politika temevvüçlerinin doğurduğu med ve cezirlerden gelme iktidarı elde etmek için bir kligin eseri değildir. Parti açıktan açığa bir sınıf partisidir. (“İnceleme: Türkiye Sosyalist Partisinin Programı”, *Gerçek*, 8 Temmuz 1946)

Özdoğu’ya göre partinin asıl amacı “şimdiye kadar mevcudiyeti inkar edilen” işçi sınıfının menfaatlerini korumak ve demokrasi cephesinde atılan adımlarda bu sınıfın rolünü belirtmektir. Bu amaçla partinin niyeti “kesif işçi kitlelerinin bulunduğu sanayi istihsal mıntıkları”nda örgütlenmektir. TSP diğer partilerden hem “teşkilat hususunda, hem prensip bakımından” ayrılmaktadır.

Onlar [diğer partiler], parti dahilinde de küçük bir zümrenin kütle üzerinde hakimiyetini kurmak isterler, çünkü partilerine aldıkları geniş kütlelerin menfaatlerini değil, kendi menfaatlerini müdafaa ederler ve kütleli bir alet olarak kullanırlar. (...) [Sendikalar, işçi kulüpleri, işçi yardım hesapları, işçi istihlak kooperatifleri gibi] partisiz amele teşkilatlarının mevcutlarını desteklemek, olmayanlarını kurmak ilk şiarlarımızdandır. Yalnız kurulacak bu gibi yeni teşkilatlarda (...) sendikaların meslek prensipleri üzerine değil, istihsal prensipleri üzerine kurulmasına çalışacağız. (“Türkiye Sosyalist Partisinin Teşkilatının Esasları Nedir?”, *Gerçek*, 9 Temmuz 1946)²⁰

Türkiye’de sendika fikrinin Avrupa ile kıyaslandığında acınak bir halde olduğunu dile getiren TSP, CHP rejiminin bunu sanayinin az gelişmişliği ve işçi sınıfının yokluğu ile açıklayarak meşru kılma çabalarını şiddetle eleştirerek bunlara karşı çıkar:

Bazıları bunun [sendikacılığa geri kalmış bir vaziyette olmanın] sebebini memleketin sanayi cihetinden geriliğinde ve işçi sınıfının henüz o mertebeye çıkamayan şuurunda ararlar, ve iddialarını bu surette yürütürler. Bence bu hakiki bir sebep değildir. Bu daha ziyade Türkiye’de de çoktan beri meydana gelmiş olan işçi kütlelerinin teşkilatlanmasına mani olmak ve serbestçe istismarına imkan vermek için öne sürülen geri ve oyalayıcı bir iddiadır. (“Türkiye’de İşçi Teşkilatı Nasıl Kurulmalıdır”, *Gün*, 21 Eylül 1946)

20 *Gün* (örneğin 21 Eylül ve 30 Kasım 1946 tarihli sayılarında) ve *Gerçek* (14 ve 17 Temmuz 1946 tarihlerinde) o dönemde partinin ilişkili olduğu sendikaların kuruluş ve faaliyetleriyle ilgili haberleri ve bunlara dair yorumları yayımlamıştır. TSP’nin sendikacılıkla ilgili tavrını sergileyen en iyi örnek Esat Adil’ce kaleme alınmıştır. (“Sendika Düşmanları ve İşçi Teşkilatlanmasındaki Zorluklar, Yanlışlıklar”, *Gün*, 6 Ekim 1946) TSP tarafından kurulan sendikaların bir listesi için bkz: Gökm (1997: 48-9). TSP ile TSEKP arasında sendikal örgütlenmeye dair benimsenen tavır farkı için bkz: Sülker (1968: 29; 1955: 46-50)

21 Temmuz 1946 seçimleri

TSP'nin faaliyette bulunabildiği kısa süre boyunca 21 Temmuz seçimlerine karşı aldığı tavır, partinin güttüğü siyaseti anlayabilmek için en önemli vasıta. Tunaya (1995 [1952]: 697) ve Tevetoğlu (1967: 541) örneğinde olduğu gibi Tunaya'nın yazdıklarından yapılan zincirleme alıntılarla kaydedilenin aksine, TSP 1946 seçimlerine katılmamıştır.²¹ Turhan Yıldız [Cervatoğlu] yayımlanmamış notlarında, “seçimlerin yapıldığını, partinin seçimlere katılmadığını, fakat organlarında [*Gerçek*] seçimleri eleştirdiklerini” nakleder. Dönemin gazeteleri Turhan Yıldız'ı doğrulamaktadır. (“Türkiye Sosyalist Partisi Antidemokratik Mevzuat Değişmedikçe Seçimlere Girmiyor”, *Gerçek*, 10 Temmuz 1946; “Partiler Aleminde”, *Vatan*, 11 Temmuz 1946; “Bugünkü Seçimlere Niçin Girmiyoruz?”, *Gerçek*, 21 Temmuz 1946) TSP'nin seçimlere “adem-i iştirak” kararı ile gerekçesi, -bu metnin sonunda ek olarak yer verilen- partinin genel siyasetini, rejime muhalefetinin temel noktalarını ve bu çerçevede parti programının kısa bir özetini sunması bakımından önemli olan “T.S.P. Seçim Beyannamesi” ile açıklanmaktadır.

TSP seçimlerin, müstakbel Başbakan Recep Peker'in 16 Temmuz'da yaptığı seçim nutkunda (*Vatan*, 5 Ağustos 1946) Türkiye'de hiçbir zaman mevcut olmadığını iddia ettiği tek-parti sisteminin/rejiminin temel niteliklerini değiştireceğini dile getirir. Yaptıkları muhalefet, büyük ölçüde, “Türk Oligarşisi” olarak nitelendirdikleri tek-parti rejiminin sosyalist açıdan eleştirilmesine dayanmaktadır. (Hasan Tanrıku, “C. Halk Partisi Memleketi Tapulu Çiftliği Sanıyor”, *Gerçek*, 15 Temmuz 1946) Seçimlere “iştirak kararı alan” diğer partiler, programları itibarıyla CHP ile özdeştir ve bu kararlarıyla CHP'nin niyetlerine alet olmakta ve

21 Tunaya'nın kitabının 1946 seçimlerinden altı, 1951 ara seçimlerinden bir yıl sonra 1952'de yayımlanmış olması, yapılan hata ile ilgili yorum yapılabilmesini mümkün kıyor. Tunaya, büyük bir olasılıkla, kitabını kaleme alırken, 1951 ara seçimleri ile 1946 seçimlerini karıştırmıştır. TSP 1950'de yeniden kurulduktan sonra gerçekten seçimlere girmiş ve az sayıda oy almıştır. O dönem yaşanan sol parti girişimlerine ve bu partiler içinde yer alanlara karşı sıcak baktığı söylene-meyecek olan, TSP'ye dair söyledikleri ile de bu partiye karşı izlenen genel tavrı benimsediğini ortaya koyan Berkes'in hatıratında yaptığı hatalar ve doğru olmayan bilgiye dayalı küçümseyici tavrı ise yorum yapmaya pek gerek bırakmamaktadır. Metnin tamamından Berkes'in hatıratını yazarken Tunaya'nın kitabının yanı sıra, AÜ Siyasal Fakülteler Bilgisi yayını *Olaylarla Türk Dış Politikası* gibi beylik kitapları kerteriz aldığı anlaşılıyor. Bu yüzden, her ne kadar doğrudan kaynak göstermese de, TSP'ye dair yazdıklarında Tunaya'nın kitabındaki hatalı bilgilere dayandığını kestirmek pek güç değil. Şunları söylüyor Berkes (1997: 367): “Tehlike partileri de olmasına izin verilince, sosyalist parti kurma heveslileri arasında bir yarışır başladı. Yarışta ilk sırayı kapan Esat Adil Müstecablı, 14 Mayıs 1946 tarihli bir izin (abç) ile Türkiye Sosyalist Partisi adlı bir parti kurdu. Bu parti 1946 genel seçimlerine bile katıldı, bir adetçik milletvekilliği bile kazanamadı. İstanbul dışında örgütlenmiş de değildi. (abç) Bana hep çocukken oynadığımız komşuluk, bebek bakma çeşidinden bir iş gibi geliyordu bu tadımlık particiliği. 1951 ara seçimlerinde biraz oy kazandıydı; ama her haliyle amatör işi (abç) olduğu belli olduğundan gereken ürküntüyü yaratamamıştı. Daha büyük laflar edecek bir parti lazımdı.”

böylece demokrasinin gelişmesine engel oluşturmaktadırlar.²²

(...) mücadeleye girmiş olan partiler, elinde bulundurduğu iktidarı korumaya çalışan hükümet partisile hangi ideoloji ve doktrin ayrılığı yüzünden ihtilafa bulduklarını açıklamış veya bunu programlarında açıkça göstermiş değildirler. (...) Bu aynı cinsten partilerin paylaşamadıkları ve bu sebeple ihtilafa düştükleri mesele, büyük burjuvazinin beslenmesine yetmeyen milli servet kaynaklarıdır. (...) halk kütlelerini iktidar yolüne istismar için aralarında boğuşmaktadırlar. (...) Şu halde, bugünkü seçim kavgalarında, sınıflar mücadelesi karakterini aramak beyhudedir. Bu kavgalar olsa olsa büyük burjuvazinin kendi aralarındaki kardeş kavgalarıdır. Bu sebebledir ki, kendini bir sınıf partisi olarak ilan etmiş olan “Türkiye Sosyalist Partisi” dar bir demokrasi anlayışı içinde yapılacak olan ve ancak büyük burjuva partileri için tertiplenmiş bulunan seçime iştirak etmemeye karar vermiştir. (“Bugünkü Seçim Kavgalarında Sınıf Mücadelesi Karakterini Aramak Beyhudedir”, *Gerçek*, 11 Temmuz 1946)

Seçimler bir “hürriyet manevrası” olarak görülür. TSP’ye göre, “hakiki bir demokrasi şartları içinde bulunulduğunu iddia edenler” 1946 öncesinde de aynı fikirleri savunmaktadırlar. “Totaliter rejimin idarecileri yıllardır hürriyet düşmanlığı yaparak Türk kütlelerinin cahil olduğu ve bu hürriyetle ancak anarşiye sürükleneceği bahanesile Hamit rejimine rahmet okutan bir tedhiş sistemini modern rejim makyajıyla süsleyerek” bunu demokrasi olarak sunmuşlardır. 1946’da da değişen bir şey yoktur. Almanya ve İtalya’da yıkılan “faşizm Türkiye’de demokrasi maskesi altında” yaşatılmak istenmektedir. (Aziz Ziya [Sıradağlar], “Hürriyet Manevrası”, *Gerçek*, 9 Temmuz 1946)

CHP’yi ve seçime katılan diğer partileri itham eden yayınları seçimlerden sonra da süren, “vatanını ve ondan daha çok da hürriyeti seven ve hürriyetsiz bir vatanın bir hapisaneden farkı olmadığını, vatani hapisaneye çevirenleri asla affetmeyeceğini” söyleyen TSP’nin yayın organı, *Yeni Sabah* ile birlikte Örfi İdare Komutanlığı’nca yurttaşları seçim sonuçları konusunda şüpheye düşürerek memleketin huzurunu bozdukları gerekçesiyle 25 Temmuz günü müddetsiz olarak kapatılır. (“Kapatılan Gazeteler”, *Vatan*, “İki Gazete Kapatıldı”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1946) Tarihin bizi yüzyüze bıraktığı trajikomik bir durum olsa gerek, ancak 3 Kasım 1946 günü yeniden yayımlanabilecek olan *Yeni Sabah* kapatılmadan bir gün önce Örfi İdare Komutanlığı’nın tebliğini “Örfi İdare Ağır Neşriyata Son Veriyor” başlığıyla ilk sayfadan duyurur: Seçim büyük bir sükunet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan bundan böyle ağır neşriyata karşı harekete geçilecektir. (*Yeni Sabah*, 25 Temmuz 1946) 1946’da ancak 19 gün yayının hayatında kalabilen *Gerçek* ise ancak 1950’de, o da ancak 84 gün boyunca, günlük olarak yayımlanabilecektir. (Çubukçu)

22 TSEKP de iki sayfalık bir beyanname yayımlayarak seçimlere karşı tavrı alır. Seçimleri protesto için afişlemeler [“Emekçi ve köylü arkadaş! Seçimlere iştirak et, fakat beyaz ve boş kağıt at” ve “Bu seçim seni daha dört yıl hürriyetden mahrum bırakmak için yapıyor] yapan partililer gözaltına alınır. (*Gerçek*, 20 ve 24 Temmuz 1946)

Recep Peker başkanlığında kurulacak “yeni hükümet” sosyalist muhalefete ancak Aralık ayına kadar izin verecektir. Seçimler sonuçlanmış, rejim küçük bir hasarla kendini yenilemiştir. Savaş sonrası oluşan yeni konjonktür nedeniyle Almanya ile arasına bir mesafe konan Türkiye yeni müttefik arayışı çerçevesinde ABD’ye yakınlaşma çabalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Artık, gerekli ilgiyi çekecek bir şekilde, memleketin “iç komünist tehdit”e maruz olduğunu göstermenin zamanı gelmiştir. CHP’nin Olağanüstü Kurultayı ile doruğa ulaşan “liberalleşme süreci”, özelde sol, genelde Türkiye’deki demokratik siyasal hayat açısından Örfi İdare Komutanlığı’nın devreye sokulması ile son bulur. Sendikalarla ilgili tartışmaların sürdüğü günlerde TSP, TSEKP, bunlarla ilişkili sendikalar ve yayın organları illegal sayılarak “16 Aralık 1946 Harekatı” ile kapatılır. (“İki Komünist Parti ile Bunlara Mensup Altı Gazete ve Mecmua Kapatıldı”, *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1946) Oysa ilk Çalışma Bakanı Sadi İrmak, daha birkaç ay önce, kurulan sendikaların “tamamen legal ve meşru” olduklarını dile getirmiştir. (“Çalışma Bakanının İşçi Sendikaları Hakkındaki Demeci”, *Gün*, 28 Eylül 1946; Aktaran Sülker, 1955: 47n.49)

Ve netice

İçişleri Bakanı Sökmensüer, 29 Ocak 1947 günü mecliste yaptığı bir konuşmada, diğer partiyle birlikte TSP’nin de yasadışı faaliyetlerle iştil ve dışarıya hizmet ettiğinin ele geçirilen belgelerle kanıtlandığını söyleyecektir. (*Ayın Tarihi*, Ocak 1947) *Doğu Büyük Ülkü Gazetesi*, (Mart 1947) konuşmaya “Büyük Millet Meclisi’nde İçişleri Bakanımızın Gizli Komünist Taktiklerini Açıklayan Demeci” başlığı ile yer verir. TSP, Sökmensüer’in iddialarının iftiradan ibaret olduğunu kanıtlar bir şekilde 14 Temmuz 1948 günü beraat edecektir. Rejimin “liberalleşme süreci” boyunca izin verdiği nisbi özgürlük ortamının belirgin tek bir amacı vardır: Rejimin kendi siyasetini uygulamak üzere kullanacağı bir “iç komünist tehdit” yaratmak. (Tunçay, 1996; Küçük, 1987: 316) “16 Aralık 1946 Harekatı”nın nedeni illegal faaliyetten, “bu veya şu şahsın bazı hareketleri”nden ziyade, kendisini hissettiren Soğuk Savaş koşulları altında, “bölünen dünyada yerini alıp 1950 yılına kadar durumunu pekleştirecek olan” Milli Şef’in stratejisinden kaynaklanmaktadır. (İleri, 1976: 58) Nisbi özgürlük ortamı sol için bir tuzaktır. (Sertel, 1969: 356)

1946’da Cemiyetler Kanunu’nu değiştiren rejim, ironik bir şekilde gerçek amacını ifşa ederek, bu değişikliği gerekçe gösterip (Özek, 1968: 126-7) hemen bir hafta sonra 18 Haziran 1946’da Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddelerini yenileyerek, sınıf esasına dayanan sol partileri “suçlu” kılacak bir hüküm ekleyecektir.²³ “Devletin bekasını korumak”, rejim için, sol partileri siyasal alanın dı-

23 Birbirini izleyen bu iki kanun değişikliğini bir arada ele alarak bunların önemine işaret eden nadir (belki de tek) çalışma(lardan biri) Kurthan Fişek’e aittir: “Sınıf esasına dayanan’ örgütlerin kurulması yasağının 10 Haziran 1946 tarihinde kalkmasından hemen bir hafta sonra, 18 Haziran

şına itmeyi gerektirmektedir. “Türkiye’ye özgü bir sosyalizm” anlayışına sahip TSP’nin beraat etmesinin ardından bu beraat kararı göz önünde bulundurularak (Tunaya, 1995 (1952): 551, 697) Ceza Kanunu’nun anılan madde hükümleri 1949 yılında daha da ağırlaştırılmıştır.

1950 yılında hükümetin değişmesiyle, yazının başında sözü edilen sürekliliğin, “sola karşı baskı ve şiddet” siyasetinin, değişmediği görülecektir. 1951 yılında Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddeleri yeniden elden geçirilerek hükümleri ağırlaştırılacak, “16 Aralık 1946 Harekatı”nı “fikirlerin baskı ya da cebirle değil, fikirlerle ezilebileceğini” dile getirerek kınayan “Demokrat” Samet Ağaoğlu (“Örfi İdare Örfi Kararlarına Yeniden Başladı”, *Başkent*, 17 Aralık 1946), Meclis kürsüsünden yaptığı bir konuşmada 1950’de yeniden açılacak olan TSP’yi “komünist metodlarla faaliyet gösteren maskeli bir kuruluş” olmakla itham ederek partinin 1952’de kapatılmasını sağlayacak, dava yıllarca sürecektir ve ancak 29 Eylül 1960’da, yani Ağaoğlu’na Yassıada yolu görüldükten sonra beraatle sonuçlanacaktır.

1946 tarihinde, 4934 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş; bunu 141 ve 142. Maddeleri daha da ağırlaştıran 1949 ve 1951 değişiklikleri izlemiştir. Böylece, bir taşla iki kuş vurulmuş, bir yandan ‘sınıf esasına dayanan örgüt kurma’ hakkının ölü doğması sağlanırken, diğer yandan da yeni 141 ve 142. maddeler çerçevesinde girilen ‘toplama’ hareketleriyle bir sosyalist partiyi barındırmayan ‘çok-partili rejim’e geçilmiştir. (Fişek, 1969: 82)

Ek: T.S.P. Seçim Beyannamesi* **Ana Vatan Sınırları İçinde Birer Müstemleke** **Ruhunu Taşıyan Kanunlar Yürürlüktedir**

Yurtdaşlar;

Türkiye Sosyalist Partisi Merkez İcra Komitesi aşağıda yazılı sebeplerle MİLLET VEKİLİ seçimine iştirak etmemek kararı vermiş ve bu karardan Türk Milletini haberdar etmeyi lüzumlu görmüştür.

1- Parti programımızın 32 inci maddesi seçim hakkında şu ana prensibi ihtiva etmektedir: “Seçim, 18 yaşından yukarı bütün yurtdaşların, Subay ve Erlere de dahil olmak üzere devlet idaresine bilvasıta iştirakini temin eden demokratik bir sistemdir.” Halbuki seçim kanunu rüşdüne ermiş ve her türlü medenî ve hukukî ehliyete kavuşmuş 18-22 yaş arası yarım milyondan fazla yurtdaşın siyasî haklarını tanımamakda, aynı zamanda yüzbinlerce subay ve eri Türk vatandaşlık sıfatının en yüksek, en şerefli ve en demokratik vazifesini görmekten mahrum etmektedir.

2- Parti programımızın 33üncü maddesi seçimlerde “Nisbî Temsil” sistemini kabul etmiştir. Nisbi temsile dayanmayan bir seçimden demokratça neticeler beklenemez: Seçim dairelerinin nisap harici kalmış reyleri içinkî hepsi bir araya getirilince milyonlar tutar - seçim kanunu hiç bir tedbir ve usulü ihtiva etmemektedir.

3- Bununla beraber yine parti programımız seçimlerin mutlak bir serbestlik ve hürriyet içinde yapılmasını âmirdir. Partimiz bu serbestlik ve hürriyetin maddî manevî sebeplerle ihlâl edilmiş olduğuna kanidir. Çünkü:

A- Amme hukukunun (kanunsuzluğun geçici bir müddetle kabulü) diye tarif etmiş olduğu sıkı yönetim idaresinin hâkim bulunduğu vilâyetlerde aşağı yukarı dört milyona yakın yurtdaşın siyasî hak ve selâhiyetleri tahdid edilmiş, hürriyetleri maddî ve manevî baskılar altına alınmış bulunmaktadır.

B- Anavatan sınırları içinde tam birer müstemleke ruhunu temsil eden (Tunceli ve tavriri sükûn) kanunları hâlâ yürürlüktedir. Bu kanunların idarî mercilere vermiş olduğu selâhiyetlerle yüzbinlerce vatandaşın siyasî ve medenî hak, se-

(*) TSP'nin seçimler karşısında alacağı tavır merkez icra komitesinin 7 Temmuz 1946 gecesi yaptığı olağanüstü bir toplantıda belirlenmiş, alınan kararların bir seçim beyannamesiyle ilan edileceği 8 ve 9 Temmuz günleri *Gerçek*'te duyurulmuştur. 10 Temmuz 1946 günü gene *Gerçek*'te yayımlanan yukarıdaki metin, yazım ve ifade hatalarına dokunulmadan sunulmaktadır.

lâhiyet ve hürriyetleri tamamen tahdit edilmiştir. Tunceli kanununu tatbik eden idarî mercilerin selâhiyeti yargıtayın hatta Büyük Millet Meclisinin selâhiyetlerinden bir kısmının fevkindedir.

C- 1936 da müstaceliyet kararıyla encümenlerden geçirilmeksizin kabul edilmiş olan polis vazife ve selâhiyet kanununun 18 inci maddesinin eshabı mucibe lâhiyası bu maddenin münhasıran seçim zamanında tatbik edilmesini vadeden keyfi ve idarî bir hükmü ihtiva etmekte idi. Kanunun bu maddesi hâlâ yürürlüktedir. Bu madde bütün adli kanunların ve anayasamızın tanıdığı mukaddes hürriyet ve masuniyetimizi dilediği anda yok edebilir.

D- İçtimaatı umumiye kanununun, iş kanununun, cemiyetler kanununun, daha diğer bir çok nizamname, talimatname, ve kararnamelerin ihtiva ettikleri antidemokratik hükümler el'an yürürlüktedir. Ve bu hükümler yurtdaşların siyasi ve manevî serbestliklerini baskı altında bulundurmaktadır.

E- Antidemokratik devrenin siyasî mağdurları olan siyasî mahkûmlar ve sürgünlerin demokrasinin ilanına bir delil olmak üzere af edilmeleri icap ederken Meclis ve hükûmet bu kararı ittihaz etmemiştir.

Partimiz yukarıda açıkladığı sebepler, mevzuat ve idarî sistemlerin hâkim ve lâfız bulunduğu müddetçe millet vekilliği seçiminin serbestçe yapılabileceğine, yurtdaşların her türlü korku ve endişeden ârî bir hürriyete kavuşmuş bir halde serbestçe seçime iştirak edebileceklerine asla inanmamaktadır.

4- Milletvekili seçimi demek, Türk Milletinin kendi mukadderatı üzerindeki selâhiyetlerini dört yıl müddetle bir kaç yüz yurtdaşa devretmesi demektir. Bu, uzun bir müddetli araştırma, soruşturma, teşkilâtlanma işidir.

Millet, tek parti sisteminin uzun yıllar süre gelmiş olan tazyik ve itisafından henüz kurtulmuş gibidir. Kendini toparlamağa, teşkilâtlandırmağa vakit bırakılmamıştır. Büyük Millet Meclisi seçimin müstacelen yapılması kararını vermiş, Cumhuriyet Halk Partisi de bu işi tertiplemiş olmakla müttehemdirler.

Partimiz, tarih önünde ve millet önünde bu ithamı yaparken bu hareketin Türk Demokrasisini sık boğaz etmekten başka bir şey olmadığını açıklamadığı da vazife sayar.

5- Türkiye Sosyalist Partisi, Millet vekili seçimlerine iştirake karar vermiş olan diğer siyasî partilerin, Cumhuriyet Halk Partisinin ve hükûmetin maksatlı arzusuna bile bile uyduklarını ve böyle iştirak kararı vermiş olmakla, Türk Demokrasisinin gelişmesine engel olduklarını beyana mecburdur. Çünkü:

a- Belediye seçimlerine ademi iştirak kararı vermiş olan mezkûr partilerin ileri sürmüş oldukları mucip sebepler, Milletvekili seçiminde de aynen ve belki daha fazlasıyla mevcuttur.

b- Belediye seçimlerini tek başına yapmak zorunda kalan Cumhuriyet Halk Partisi dünya muvacehesinde tehlikeye giren projesini kurtarmak için kanunlarda bazı ehemmiyetsiz tadilat yapmak, meclisi feshetmek ve tek dereceli seçim geçmek lüzumunu duymuş fakat iktidarı elinde tutabilmek için de seçim,

mücadele ve teşkilatlanma müddetini asgarî hadde düşürmüştür. Kendilerini demokrat ve inklâpçı diye vasıflandıran partiler Cumhuriyet Halk Partisinin bahş ve lûtf ettiği bir avuç demokrasiyi kâfi görerek daha fazlasını istemekten vazgeçmişlerdir.

Bu partiler seçime iştirâk kararı vermekle, Halk Partisinin şeklen meşhur bir mücadeleden sonra tekrar iktidar partisi olmak şerefini iktisab etmesine yardım etmiş olacaklardır. İnkılapçı ruhunu ve vasfını kaybetmiş, ancak iç mücadelelerin ve dış zaruretlerin ilcaatle demokrasi kapusunu aralık etmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi tekrar iktidara geçer geçmez seçime iştirak kararı veren partileri, demokrasiyi bir defa daha ilga etmek suretile mükâfatlandırması muhtemeldir.

c- Aralarında müşterek bir muhalefet cephesi kurmayı bile lüzumsuz sayan, organisation ve mücadele kabiliyetleri bakımından Cumhuriyet Halk Partisinin hükümlanlığına nihayet verecek ideolojik çapta bulunmayan bu partiler eğer milletvekili seçimine ittifakla ademi iştirak kararı verebilmiş olsalardı, Cumhuriyet Halk Partisi ve hükûmeti hem millet, hem dünya muvacehesinde son derece müşkül bir duruma sokulmuş olacak ve durumdan kurtulmak için de demokrasi kapusunu ardına kadar açmaya mecbur kalacak.

Türkiye Sosyalist Partisi bütün bu mülâhazalar ve haklı sebeplerle milletvekili seçimine ademi iştirak kararını vermiş ve bu kararile halk kitlelerinin ölmez ve inkâr edilemez haklarına, gerçek demokrasiye bağlılığını teyid etmiştir.

Türk milletinin topyekûn saadet ve selâmetli zümrelerin refah ve iktidarına değil, en geniş manasile, emeğinin karşılığını henüz elde edememekte olan büyük halk kütlelerinin refah ve iktidarına bağlıdır. Partimizin mevcudiyet ve faaliyeti bu idealimizin teminatı olacaktır.

Yaşasın gerçek demokrasi. Yaşasın Büyük Türk Milleti.
Türkiye Sosyalist Partisi Genel Sekreteri
Esat Adil Müstecabi

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz; Ahmad, Bedia Turgay (1976): *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Akar, Atilla (1989): *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: "Eski Tüfek" Sosyalistler*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akdere, İlhan; Karadeniz, Zeynep (1996): *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi I (1908-1980)*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Akkerman, Naki Cevat (1950): *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasî Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ulus Basımevi, Ankara.
- Alöç, Kazım (1967): "İfşa Ediyorum", *Yeni Gazete*, 12 Nisan-26 Mayıs.
- Atılğan, Behçet'in yayımlanmamış notları.

- Berkes, Niyazi (1997): *Unutulan Yıllar*, hazırlayan Ruşen Sezer. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bezircioğlu, Asım (1955): "İstanbul Üçüncü Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığına Sunulan Müdafaa", Dosya no: 952/119, Savcılık:52/13445.
- [Cervatoğlu], Turhan Yıldız'ın yayımlanmamış notları.
- C.H.P Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri (1935). Ankara.
- Çubukçu, Mete. *Esat Adil Müstecabi Üzerine Asım Bezirci ile Konuşma*.
- Darendelioğlu, İlhan (1979): *Türkiye'de Komünist Hareketleri*. İstanbul.
- Fajon, Etienne (1946a): *Siyasî Mücadele ve Marksizm*, çeviren Esat Adil Müstecabi. Türkiye Sosyalist Partisi Yayınları, İstanbul.
- Fajon, Etienne (1946b): *Devlet ve İnkılap*, çeviren Esat Adil Müstecabi. Türkiye Sosyalist Partisi Yayınları, İstanbul.
- Fajon, Etienne (1946c): *Demokrasi ve Sosyalizm*, çeviren Esat Adil Müstecabi. Türkiye Sosyalist Partisi Yayınları, İstanbul.
- Fişek, Kurthan (1969): *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı*. Doğan Yayınevi, Ankara.
- Gökmen, Özgür (1997): A Litmus Test of the "Liberalization Process" in the Transition Period to Multi-Party Regime: The Turkish Socialist Party. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ODTÜ, Ankara.
- Güzel, M. Şehmus (1997): *Türk Usulü Demokrasi*. Doruk, Ankara.
- Güzel, M. Şehmus (1993): *Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*. Sosyalist Yayınlar, İstanbul.
- İleri, Rasih Nuri (1978): "1946 Sendikacılığı", *Vatan*, 26 Ocak.
- İleri, Rasih Nuri (1976): *T.K.P Gerçeği ve Bilimsellik Quo Vadis İbrahim Topcuoğlu?* Anadolu Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Emin (1988): "Aldatıcı Bir Özgürlük Ortamında İki Sosyalist Parti", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 6. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Emin (1996): "*Eski Tüfekler'in Sonbaharı*". Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (1959): *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*. Princeton, Princeton University Press, New Jersey. [Türkçe çevirisi] 1996: *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. Afa Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Cemil (1996): *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurdakul, Şükran (1985): *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. Cem Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Yalçın (1987): *Türkiye Üzerine Tezler, 2 (1908-1978)*. Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Meriç, Cemil (1996): *Jurnal 2 (1966-83)*, derleyen M. A. Meriç. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nesimi, Abidin (1977): *Yılların İçinden*. Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Nesimi, Abidin (1979): *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler, 1 (1909-1949)*. Promete Yayınları, İstanbul.
- Nesin, Aziz (1948): "Yüz Bin Mahkum Ona Baba Diyor: Türkiye Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Esat Adil Müstecabi ile Röportaj", *Başdan*: Haftalık Siyasal Magazin, 2.
- Özek, Çetin (1968): 141-142. Ararat Yayınları, İstanbul.
- Sayılgan, Aclan (1976): *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, Otağ Yayınları, İstanbul.
- Sertel, Sabiha (1969): *Roman Gibi*. Ant Yayınları, İstanbul.
- (Sıradağlar), Aziz Ziya'nın yayımlanmamış notları.
- Sosyalist Kültür Ansiklopedisi 8*, (1980). May Yayınları, İstanbul.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi 6*, (1988): "Tek Parti Diktatörlüğü". İletişim Yayınları, İstanbul.

- SSCB Bilimler Akademisi (1978): *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi*, çeviren A. Hasanoğlu. Bilim Yayınları, İstanbul.
- Sökmensüer, Şükrü (1947): “Büyük Millet Meclisinde İşçileri Bakanımızın Gizli Komünist Tahrirlerini Açıklayan Demeci”, *Doğu: Büyük Ülkü Gazetesi*, 48-52.
- Sülker, Kemal (1968): *100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri*. Gerçek, İstanbul.
- Sülker, Kemal (1955): *Türkiye’de Sendikacılık*. İstanbul.
- Tevetoğlu, Fethi (1967): *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*. Ankara.
- Timur, Taner (1991): *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Topçuoğlu, İbrahim (1976a): *Neden İki Sosyalist Partisi (1946): T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi (1914-1960), I*. Eser Matbaası, İstanbul.
- Topçuoğlu, İbrahim (1976b): *Neden İki Sosyalist Partisi (1946): T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi (1914-1960), II*. Eser Matbaası, İstanbul.
- Topçuoğlu, İbrahim (1977a): *Savaş Yarası - Anılar I*. İstanbul.
- Topçuoğlu, İbrahim (1977b): *Neden İki Sosyalist Partisi (1946): T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi (1914-1960), III*. Üçler Matbaası, İstanbul.
- Topuz, Hıfzı (1996): *100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tökin, F. Hüsrev (1965): *Türkiye’de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul.
- Tunaya, Tanık Zafer (1995 [1952]): *Türkiye’de Siyasî Partiler: 1859-1952*. ARBA, İstanbul.
- Tunçay, Mete (1996): “1951 Tevkifatı ve Hapisane Anıları’ için Sunuş”, *Toplumsal Tarih*, 6 (36).
- Tunçay, Mete (1984): “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a Kadar)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 7*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (1946): *Ana Nizamname, Faaliyet Programı ve Parti Ana Nizamnamesinin İzahı*. F-K Basımevi, İstanbul.
- Türkiye Sosyalist Partisi (1946): *Program-Nizamname*. Stad Matbaası, İstanbul.
- Türkiye’de Siyasî Dernekler II* (1950). Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Üstüner, Fahriye (1993): *Discourse on Democracy: The Turkish Debate Between 1945-1950*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ODTÜ, Ankara.
- Va-Nu, Müzehher (1997): *Bir Dönemin Tanıklığı*. Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Weinberger, Siegbert J. (1950): “Political Upset in Turkey”, *Middle Eastern Affairs*, I (5).
- Yalman, Ahmet Emin (1947): “The Struggle for Multi-Party Government in Turkey”, *The Middle East Journal*, I (1).
- Yalman, Ahmet Emin (1971): *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, 4. Rey Yayınları, İstanbul.

Gazeteler ve Dergiler

Akşam, Ayın Tarihi, Başdan, Başkent, Cumhuriyet, Gerçek, Gün, Resmi Gazete, Sendika, Yeni Gazete, Yeni Sabah, V Özgürlük, Vatan

Left on the way to the multi-party regime The neglected party of the Turkish socialism

This article aims to probe the main turning points in the “liberalization process” leading to the multi-party regime in Turkey, circa 1946, from the vantage point of the left. In order to attain at this aim, two basic concerns are held; one of which is the portrayal of the course of political events that allows for the existence and functioning of two socialist political parties for a limited time span. The second and maybe a more important concern is to emphasize the significance of the Turkish Socialist Party (TSP) concerning the characteristics of its opposition to the regime. Even though TSP has been commonly neglected on the grounds of accusations for being “reformist” by leftist circles, it has given clear signs pertaining to an understanding of socialism peculiar to Turkey. Despite the fabrication of such domain of relative freedom, the regime in Turkey in a little while exposed its real intentions through its political, legal and ideological attitudes with regard to the constitution of the “Turkish democracy” for the post World War II era. Out of this above mentioned “liberalization process” would emerge a restricted democracy which totally excludes the left from the political domain, revealing one of the basic continuities in the history of Turkish Republic, that is a politics of repression against the left.